

Milorad Stojević PRVI RIJEČKI LETAK

dr. Milorad Stojević, Pedagoški fakultet, Rijeka, izvorni znanstveni članak, Ur.: 26. studenog 1996.

UDK 886.2-9^a18^a RIJEKA

U ovome je radu riječ o prvome riječkom letku, što je napisan hrvatskim i talijanskim jezikom g. 1836. Autorovu pozornost privlači taj letak u tri razine: žanrovskoj (letak), kulturološkoj, a potom na izvedbenoj.

I.

Codine 1836. u Rijeci se pojavio letak veličine 35,5 X 21,4 centimetra na dvije stranice. Na prvoj je tekst na hrvatskome, a na drugoj je stranici tekst (prijevod/prerada [*original?*]) na talijanskome jeziku. Tekst je pjesma, na hrvatskome u 27 katrenskih kitica nejednolika metra (ima šesteraca, osmeraca, deveteraca, deseteraca, dvanaesteraca), a talijanska verzija/varijanta ima također toliko katrenskih kitica, ali su u njima stihovi metrički ustrojeni s manje šarenila. Potpuni hrvatski naslov glasi *SIPAK I DIRAKA, alli GLOGOVINA. Smislenka chiudoredna za mladost*, a talijanski *LA ROSA, E LO SPINO. Favola, che in se racchiude bella morale per la gioventu.*

Taj mi letak ne bi, možda, skrenuo na se posebnu pozornost da u sebi nema određenih vrijednih indikacija za riječku hrvatsku tiskanu riječ prve polovine XIX. stoljeća. Specificirat ću tu vrijednost, ili važnost. Doduše ne u aksiološkim "visokim" naznakama, ali čitatelj uvijek valja voditi računa o tome da govorim o, kako napisah, *vrijednim indikacijama*, a ne o čemu drugome.

Što podrazumijevam pod *vrijednom indikacijom*? Prvovrsno, u književnu značenju taj letak ima vrijednost i unutar žanra kao puke pojavnosti, ali i kao korektno ostvarenje, bez obzira na relativno topičnu predmetnotematsku razinu. Potom, ta tiskovina ima značenje prilježno riječima *prvi-prva-prvo*, a glede već rečenoga dvostruka žanrovskoga ostvaraja (predmetnotematskoga i izričajnoga), ali i

tiskarskoga¹. Nadalje, *Sipak & La Rosa* (dalje **S&R**) ima vrijednost i u vezi sa sociološkim miljeom u Rijeci "i šire". A, dakako, bezuvjetno korespondira sa sličnim uradcima u hrvatskom književnom (i ostalome) kontekstu, kao i u kontekstu izvanhrvatskome. Naposljetku, valja biti jasno da sve strukture promatram ponajprije sa stajališta *riječke* vizure i njene komplementarnosti unutar vlastitih književnih i inih ostvarenja, ali i sa stajališta "općih". Nadam se da će to poslije biti jasnije.

Poslije Kožičićevih, dosad poznatih, šest knjiga, što su se pojavile u dvjema godinama (1530 - 1531), u Rijeci se tiskom bilježe viševrsna (ne)književna² ostvarenja od 1790. godine³ do **S&R**. Iako relativno "raznolika", onih s književnim modusom, bez obzira na to jesu li htjela takvima i biti zbog pragmatičkih razloga, ima malo. Iako, ne zaboravljam, svaka od njih, navlastito u Rijeci, ima svoje posebno značenje: religijsko, opće kulturološko, jezikoslovno, povijesno, a i mnoga ostala, kojima ne oduzimam dužnu važnost.

Držeći većinu njih u rukama, mislim kako od njih dvadeset do **S&R** tek neka djela upućuju i na relativno svjesnu književnu potporu. Recimo: *Pisme...*⁴, njihov pretisak s modificiranom (orto)grafijom i gdje kojim zahvatom ostale naravi⁵, djelomično katekizmi⁶, ali svakako dijelovi dvaju lekcionara iz 1824. i 1830. g.⁷, te

1. Odnosi se to, dakako, na riječku književnotiskarsku situaciju. Ovdje neću računati ono što su koji Riječani postigli, ili sustigli, izvan nje, ako mi to pragmatički nije vrijedno. Naime, problem je, kao i uvijek, pitanje: *što je to riječka književnost?* A i ostalo. U čemu je problem? Prvo, u tome može li se ta književnost kako pouzdano teritorijalno omeđiti i upitati: što je to teritorijalno što upada u taj krug interesa. Drugo, valja li uopće tako početi pristupati problemu? Treće, kako valorizirati one književne (i ostale) poslanike koji su radili, povremeno ili stalno, na tom (teritorijalno) "nedefiniranome" području, a nisu potjecali s njega, iako su mu, svatko na svoj način, davali veći ili manji, ali ipak vrijedan, poticaj? Treće, što je pak s onima koji su stoga (teritorijalno) "nedefinirana" područja djelovali izvan njega i davali svoj obol nekim hrvatskim krajevima ili cijeloj Hrvatskoj? Četvrto, a bit će usprot petome, zašto segmentirati cjelovitost hrvatske književnosti? Peto, usprot četvrtome, zašto ne segmentirati nešto što spada u korpus cjelokupne hrvatske književnosti, a u njoj nije dostatno, ili valorizirano, ili namjerno i nenamjerno ispušteno? Šesto, koliko god tko bio isključivi književni čistunac, ono književno prati i izvanknjiževno, koje je, nerijetko stvaralo pitanja što ih postavljam. Dakako, to je pitanje poseban problem koji se ne tiče samo "riječke"/riječke književne poslanosti, nego i mnogih ostalih segmenata. U to me, primjerice, uvjeravaju svi izbori takovrsnih, ali i sličnih, ostvarenja, jer ona i potiču i dokazuju takve dvojbe. Ako k tome pribrojim i probleme dijalekatskoga, bilingvalnoga i sl., onda problem postaje tek složen, a o kojemu valja jedanput ponešto i reći na moderan, ali način s više vizura.

2. Ovdje upadam u zamku da što proglasim neknjiževnim, iako i s današnjih, i sa stajališta vremena kada su tako označena djela tiskana, ima vrijednih i uvjerljivih raščlamba, s jedne strane kako ima književnih i neknjiževnih tekstova, a s druge strane da *nema* te razlike/"razlike". Osobno držim da te razlike postoje, ali ovaj tekst nije prigoda da se upustim u tu stranu.

3. Dosad jedini pouzdani vodič, bez obzira na otkrića poslije pojave knjige, jest djelo Tatjana Blažeković *Fluminensia Croatica*, Zagreb 1953.

4. *Pisme / kojese pivaju / pod / svetom missom / zajedno s' pismom / prid / pridiku.* - U Rike, Slovima Lovrenza Karletzky, 1790.

5. Usp.: T. Blažeković, o.c., str. 20.

6. Iz 1815, 1818, 1824. i 1832.

7. Usp.: Jerko Fućak, *Šest stoljeća hrvatskoga lekcionara u sklopu jedanaest stoljeća hrvatskoga glagoljaštva*, Zagreb 1975.

možda, nekoliko prijevoda. I onda se nakon posljednjeg tiskanoga djela iz g. 1832.⁸, znači nakon četiri godine, javlja tek jedan letak (**S&R**) koji je usuprot predmetnotematskim nastojanjima dotadašnjih riječkih tiskovina, ali i poslije njega čekat ćemo čak tri godine, opet, samo na dva letka, ovaj put i na jednoj⁹ i na dvije stranice¹⁰. Ali, i od te do g. 1848. pojavit će se u Rijeci tek jedna tiskovina, i ovaj put, opet, letak, to jest *glasnica*, kako ga terminološki naziva njegov autor Mirko Ožegović¹¹. Znači, u šesnaest godina u Rijeci su tiskana četiri letka, točnije - šest stranica prigodna štiva.

No, vraćam se **S&R**, pa odmah velim da je to prvi letak tiskan u Rijeci i *jedina* tiskovina na hrvatskome u 1836. godini¹². Doduše, u toj godini i oko nje u čisto se beletrističkome smislu ne događa bogzna što kapitalno ni u hrvatskoj književnosti, ali se to ne može reći za društveni, odnosno *preporodni* fon, koji je značajan baš tih godina.

Spajajući jedno i drugo, marginalno i značajno, spomenut ću da se u hrvatskoj književnosti u doba pojave prvoga riječkog letka javljaju i ova djela: Lj. Vukotinić, *Pervi i zadnji kip* (1833), I. A. Brlić, *Grammatik der illyrischen Sprache* (Beč 1833, Zagreb² 1842. i³ 1850), Jakov Lovrenčić, *Petrica Kerempuh* (1834), *Oglasz za Novine horvatzke i Daniczu* (1834), *Novine horvatzke* (1835), *Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinszka* (1835¹³), koja iduće godine (1836) postaje *Danica ilirska*, Lj. Gaj, *Glogovkinje horvatske i Kosenke ilirske* (1835), A. Mihanović, *Horvatska domovina* (1835), V. Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga* (1836), i još poneka.

Naravno, kada sam napisao za **S&R** da je *prvi* letak tiskan u Rijeci, ne zaboravljam ni književnu pustoš oko njega, stoga i zaslužuje punu pozornost. Naime, i taj letak i njegov okoliš pokazuju u kojoj mjeri su riječke tiskovine rijetkosti, i, što je

8. *Katekizmus Mali s Pitanjih i odgovorih, skupa Dodanjen. Od Najpotrebnijih Svetih Sakramentov Izvadjenim Iz Pokratchenoga katekizma. Za Najmladje Ucsenike Narodnih Shkol. S Dopushtjenjem Duhovnoga poglavarstva.* - U Riki, Na Spendie od Givanna Batt. Donde, 1832. (Taj katekizam nisam vidio, op. M. S.)

9. *Pisma / Umiljeno obznaniena svin, vernin, i / Ijubljenim Pucanom Prisvitloga, i / Pripostovanoga Gospodina Gospodina / Bartolomeja Bozanicha / Biskupa od Veje / U vrime prilike njihova Posvečenja / Dan 6. otobra 1839.* - U Rici K. Vlad. Tiskopisom Bratje Karletzky.

10. *Glas Radosti. / Prisvitlomu i Pricsastnomu Gospodinu, Gospodinu / Bartolu Bozanich / Darxave Veljske Biskupu / Parvo zvedenje na Svoju Stolicu csestujuch / na 20. listopada 1839.* - U Rici, K. Vlad. Tiskopisom Bratje Karletzky. (Glede ovoga i prethodnoga podrupka usp.: T. Blažeković, o.c., str. 24-25).

11. *Csestitom zgodom / apustolskoga pohodjenja / prisvitloga i pricsastnoga gospodina gospodina / Imbra Osegovich Barlabasseveckoga / biskupa senjskoga, i modrushkoga iliti kerbavskoga, / u slobodnom trgovacskom primorskom gradu, i luki Bakru / dana 17 kolovoza 1840, obderzanoga, / svakolitnji dan Posvečenja u Stolici Biskupskoj / csestitajucha / u znak duboke poniznosti poklonjena, slidecha / GLASNICA.* - U Rici K. Vlad. Tiskopisom Bratje Karletzky.

12. Prvim hrvatskim letkom, na hrvatskome jeziku, drži se *Esortazione amorosa* Filipa Grabovca, što je tiskan u Mlecima 1729. g. Tekst toga letka usp. u: F. Grabovac, *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, SPH, Zagreb 1951, str. 212-214. O detekciji prvi usp. Stipe Botica, Filip Grabovac, Zagreb 1990, str. 12.

13. Ispod »glave« lista piše *Dana 10. Proszincza 1835*. Međutim, *prosinac* je starohrvatski *siječanj*, pa to valja uzeti u obzir.

važnije, kako *uopće* nisu dodirnete općim hrvatskim preporodnim kretanjima. One kao da su naprosto nastale izvan vremena i općega prostora, što se može tumačiti viševrsnim razlozima u koje neću pačati, ali ne mogu zanemariti njihovu očitost. A zamjetno je to i u godinama poslije, kada se tek djelomice osjećaju stanoviti poslijepreporodni učinci, ali više kao individualni čin kojega pojedinca, negoli kao svijest o kretanju općemu. U književnosti, dakako, iako je ona baš u to vrijeme i te kako bila prilježna pragmatiskim društvenim nakanama.

Takvo bi se stanje, svakako, moglo obraniti povijesnim, sociološkim i inim razlozima, ali upravo poradi njih, ta riječka književna "ekskluzivnost" postaje još problematičnija.

II.

Rekoh odmah da je **S&R** *letak*, što ga sasvim određeno žanrovski predočava, ali sâm je anonimni autor (pripravljatelj, prepisivač, prevoditelj, itd.) na hrvatskome odredio da je to *smislenka*, a na talijanskom da je to *favola*. Znači, da se suočavam sa stanovitom, relativno prividnom, žanrovskom *udvojenošću*. Razložiti ću to.

Smislenka i *favola* žanrovski korespondiraju kao *istost* (ali, nemojte to shvatiti u filozofijskom smislu), jer se hrvatsko određenje može shvatiti kao umješno preveden termin s talijanskog jezika¹⁴, a iz talijanske književnosti *favola* više ili manje izravno i ulazi u hrvatsku, u različitim ukazljivijim i manje ukazljivim načinima realizacije. Problem postaje jednostavniji kada upozorim na to da *favola* zapravo pokazuje svoju žanrovsku opredjeljenost kroz predmetnotematske razine, a one su poprilično fleksibilne, odnosno ne baš čvrsto specificirane da bi mogle odrediti *samo* favolu. Ona je, znači, više exempla u predmetnotematskome a manje, ili nikako, u izričajnome, a upravo bi to izričajno, kao odredivi specifikum, detektiralo favolu kao čisti žanr. Stoga, favolom mogu označiti podosta fleksibilne sadržaje. Zapravo, većinu njih. Zato se *favola* nameće samo kao *sadržajna*, *predmetnotematska* oznaka, a ne

14. *fàvola*, s. f. 1. breve racconto in prosa o in versi, in cui parlato o agiscono animali o cose inanimate, e che contiene un insegnamento morale: *le favole di Esopo; la morale della --*, il suo insegnamento morale; (*fig.*) il vero significato di un fatto, di un avvenimento / -- *pastorale*, azione drammatica con personaggi in veste di pastori. DIM. *favoletta* 2. fiaba, racconto immaginario di origine popolare: *la -- di Cappuccetto Rosso* 3. panzana, bugia, invenzione: *son tutte favole!* 4. chiacchiera, diceria; anche l'oggetto di chiacchiere: *è la - del paese* (*Dizionario Garzanti della lingua italiana*, Milano IV 1971, str. 287) [*favola*, ž. 1. kratka priča u prozi ili stihovima u kojoj životinje i nežive stvari govore i djeluju, a sadrži čudorednu pouku: *Ezopove basne; čudoredna pouka* (*o*) --, njezina čudoredna pouka; (*fig.*) pravo značenje činjenice, nekog događaja / -- *pastirska*, dramsko djelo s osobama u pastirskoj opravi. DEM. *pričica*; 2. priča, izmišljena priča narodnog izvorišta: -- *o Crvenkapici*; 3. izmišljotina, laž, izmišljanje: *sve su to priče!* 4. čavrljanje, govorkanje; također, predmet čavrljanja: *zavičajna --*]

fàvola, sost. Continua il lat. *fābŭla*, derivato del verbo *fāri* 'parlare', quindi propriamente 'ciò che è oggetto del dire', cioè 'racconto'. Da *fāri* è derivato ie sost. *fātum*, propriamente 'oracolo, parola divina', quindi 'destino'; da *fātum* è derivato poi l'agg. *fātālis* 'voluto dal destino', che ha dato l'it. *fatale*. (O.c., str. 987) [*favola*, im. potječe od lat. *fābŭla*, što je izvedeno od glag. *fāri*: 'govoriti' a otud i 'ono što je predmet govora', naime 'pripovijest'. Od *fāri* je izvedena im. *fātum*, 'proroštvo, riječ božja', stoga 'sudbina'; od *fātum* je potom izveden prid. *fātālis*, 'privlačeći usud', koji je u tal. *fatale* (fatalan), ili hrv. *sudbonosan*, *koban*.]

sustavno konstituirani žanr. On je stoga opsluživ ostalim žanrovskim sustavima koji su poradili i na svojoj formalnoj odredivosti.

Sada primjećujem da su suprotnosti između određenja smislenke/favole i letka zapravo neznatne. Naime, ono što je *smislensko* i *favolozno* svodi se na predmetnotematsku određenost letka **S&R**, pak je on tako sadržajno *chiudoredan* za *mladost*, odnosno *che in se racchiude bella morale per la gioventu*. To može biti gotovo sve u čemu se ruši eventualna favolna konstrukcija.

Ustvrdih, znači, kako prividna udvojenost praktički i ne postoji. Ono što je htjelo biti odredivim, postalo je svojom suprotnošću, fleksibilnost formalna detektiranja. Svjestan sam, pritom, da se neki žanrovi uvijek ne detektiraju formalnim značajkama. Primjerice, da ostanem u vremenu nastanka **S&R**, u budnica, davorija, i sl. uradaka, koji su formalno mogli biti sve, ali ih je *pragmatski* sadržaj toliko odredio da su se izričajne značajke "izgubile" pred njim, barem u površnu prividu.

Sada mi ostaje *letak*. Već i to da ga je uporabila riječka relativno siromašna književna i tiskarska praksa na hrvatskome jeziku (u vrijeme nastanka **S&R**), dostatno pripovijeda kako letak nije onodobno iznašašće, još manje hrvatsko¹⁵ ili riječko unutar njega.

Opće određenje letka kao knjižnoga, bolje rekavši tiskarskoga, i književnoga žanra transparentno je kao i fon njegova nastanka. Počeo je taj funkcionalan uradak kao rani oblik novina¹⁶, odnosno tijek podrijetla kreće od pučke književnosti: ... *poznat kao Bänkellied, krámaška píseň, broadside (ballad), kao leci i sveščíci uličnih pjevača (feuilletts et livrets što su ih prodavali chanteurs-chansoniers des rues, odnosno stampe popolari, libretti popolari što su ih prodavali pjevači zvani cantimpenca, contambenco, cantastorie), te kao srodan ruski tip pučkih izdanja imenom lubok i lubočnye knižki*¹⁷. Valja tome pridodati, kako bih, možda, pojasnio, da je letak tiskovina manjega opsega (jedan ili dva lista), poglavito anoniman, a kada ustreba (u Rijeci baš specifično, što za autorstvo letka uopće nije karakteristično) i potpisan, autorski osobno ili kolektivno (družine, i sl.).

Uglavnom je sažet, što je i razumljivo zbog tehničkih mogućnosti, potom je pragmatičan, utilitaran, polemičan, itd. Nastao je odmah poslije izuma tiska, a namah je poslužio, poglavito, *manipuliranju* određenim idejama, od erotskih, političkih do religijskih i ostalih. Povijest letka pokazuje upravo tu protežnost, pak se on uklapa i u ono drugačije manipuliranje, što sam ga započeo glede "žanra"/žanra favole. Letak, naime, *prisvaja* sve mogućnosti pisamskog izraza e da bi postignuo cilj. Da nema točnih spoznaja o Machiavellievoj filozofiji, mogao bih, nepravdo, reći da letak ne bira žanrovska sredstva kako bi došao do cilja.

15. Usp. podrubak br. 12.

16. Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost nekad i danas*, Beograd 1983, str. 56.

17. O.c., str. 64.

Takav je, konačno, **S&R**.

S njim u vezi može se postaviti i pitanje autorstva, ali većina onoga što ću reći pripada polju spekulacije. Letak je po svojoj žanrovskoj "naravi" anonimn ili poluanoniman. Anoniman, onda kada se doista ne zna autor, ne samo zato što nije zabilježen, nego je njegova tajnovitost potpuna. Gdje kad je autorstvo vezano i za skupinu pisaca, obično onda kada se radi o kakvim političkim, kulturološkim i sličnim istupima, ali je u pravilu iza teksta u letku pojedini pisac, koji promovira vlastite, ili ideje i stajališta pojedine društvene skupine, političkoga, kulturnoga ili kojega ostaloga strukovnoga kruga ili skupine.

Autorstvo **S&R**, čini mi se, može se pripisati jednoj osobi, iako nije nemoguće da iza njega stoji *poticaj* kojeg šireg kruga društvenog interesa, ili struke. Neću spekulirati tko bi mogao biti autorom riječkoga letka **S&R**, ali je on svakako bio poznat barem užem spisateljevu krugu. Evidentno je to već po tome što je uvid u autorstvo mogao imati tiskar, koji je i naznačen na kraju talijanskoga dijela letka (*Dalla reg. governiale tipografia de' fratelli Karletzky. Con Superiore permesso.*), a isto tako i knjižar, odnosno trgovac koji je letak prodavao. On je, također, naznačen u objema jezičnim verzijama (*Prodajese u Rike kod Mikule Bellinich.*, to jest *Si trova vendibile in Fiume presso Nicolò Bellinich.*).

Opet, iz sadržaja **S&R** razvidno je kako je pisac imao korektnu književnu naobrazbu i da je umio ovladati izričajnom izvedbom, što može pretpostaviti da je autor toga letka pisao i ostale književne uradke, navlastito pjesničke, ili mu je ovaj, možebit jedini izlet u književne vode, otprve uspio. Ne bi bilo teško pretpostaviti da je to bio koji učitelj¹⁸, svećenik¹⁹, koji gradski uglednik, ali i kakvo piskaralo koje je korektno obavilo traženu narudžbu. Možda bi koji hrabriji istraživač autorstvo detektirao popisom takvih ljudi, raščlambom njihova društvena djelovanja, jezikom, ili čak (orto)grafijom²⁰.

Ne zaboravimo, također, da je letak **S&R** nastao u vrijeme konfuzna stanja glede političkoga položaja Rijeke, onoga što je trajalo do 31. VIII. 1848. g. kada banski povjerenik Josip Bunjevac preuzima vlast u Rijeci, svrgnuvši prethodno mađarskoga guvernera grofa Erdödjija, pa Rijeka ponovo pripada Hrvatskoj kao sastavni dio Hrvatskoga primorja. Koliko je to stanje pridonijelo stvaranju pjesme, ne bih se upuštao.

18. O riječkom školstvu u to doba usp.: Milivoj Čop, *Počeci i razvoj školstva do 1848. godine*, u: *Riječko školstvo (1848-1918)*, Rijeka 1988, str. 23-31.

19. Usp. prethodni podrubak.

20. Usp. je i prilažem u onim realizacijama koja odstupaju od današnje grafijske uporabe: **b** (glas/ fonem) = **b**, **bb** (grafem/znak) [*bladnom*, *tebbi*, *sebbi*], **c** = **c**, **ç**, **z** (*tamnici*, *rosiča*, *zvit*), **č** = **c**, **cž**, **ç**, **çç**, **ci** (*divoičica*, *poczel*, *začne*, *reççe*, *ciuvara*), **ć** = **ch**, **tj**, **ki** (?), **tch**, **chi** (*zloch*, *priletja*, *joskier* (?), *zvitche*, *srechia*), **đ** = **di**, **dj** (*obgradiena*, *nevidjen*), **j** = **i** (*divoičica*, *svoiga*), **l** = **l**, **ll** (*slidi*, *nemilla*), **lj** = **gli**, **l**, **li**, **lj** (*bodgliatem*, *jedliva*, *liutemi*, *vexelja*), **nj** = **nj**, **ni**, **n**, **gn** (*xivljenju*, *niu*, *pomankase*, *jutergne*), **r** (vokalno) = **er** (*tern*, *pogerd*), **s** = **s**, **ss**, **x**, **z** (*gusenica*, *bessedami*, *vexelise*, *bruzi*), **š** = **s**, **ss** (*sipak*, *rasrussi*), **z** = **z**, **s**, **x** (*zeleneh*, *srak*, *berxo*), **ž** = **s**, **x** (*rosiča*, *xivljenju*). Grafijsku raščlambu prepuštam stručnjacima.

III.

Najprije ću o hrvatskome dijelu letka. On glasi:

Obgradjena s' bodgliatem Glogom, / Skriena pod gustem sterpedom, / Kako i strasliva Divoičiça, / Czvala je rumena Rosiça. // Tern jako gusti i bodgliati / Svake strani je niu pokrival, / Da jedva jedan Srak sunceni / Je skrosi prosijati mogal. // Kada jese poczel zeleni / Otvarati pupak, / Od zeleneh perja rumeni / Je se videl Sipak. // Meju hrastichien stalje / Kitastem malo fali nevidjen, / Alli toliko sigurneji rasalje / Kako da bi bil okrunien. // Nesterpliva Divoičiça Svoju oholu lipotu / Hotiase prikazati sinçim / Onoga priletja diçnim. // Zaçne onda luda rosiça / Od svoiga nemilla susanstva / S' ostremi i liutemi bessedami / Jadno potvarati Gloga. // Nemila ti, reççe, i tverdokorna / Zasto ti slobodnost pridragu / Uzelajessi mojoj mladosti, / I moimu çistomu xivlenju. // Ti çinisme ovde gubiti / Pres razloga mladosti moju / U ovoj tamnici tamnoj biti, / Ludo i neharno za zlochiu tvoju. // Tiho budi besumna rosiçe, / Odgovara nioj ostro Diraka, / Promisli bolje na riçi tvoje, / Jer neznas da sam Brama tvoja. // Ako u poldne suncena toplina / Tebe nigdar ne pogerdi, / Koj onda te brani ako ne ja, / S' kitami tebbi hlad cinechi? // Koj ako ne ja te sakriva, / Da te ne izjide kozlich gladni, / Ne istuce grasiça jadliva, / Ne prelomi vetar nagli? // Tiho budi! i kmetsko liubi stanje, / Tvoje lipo jest ovo imanje, / Joskier ni vrime tvoje slave / Nije tebi doslo od Narave. // Ti nesnas koj na cistiçe / Pogibeli te jos o Rosiçe! / Svigdar napustaju va tvojoj / Mladosti ludoj i preprosto. // Omukne, alli u sebbi se jezi / I u jadnosti na glas poziva / Grom strasni, i Vihar nebeski, / Da potlaci nemilla Ciuvara. / / Ali eto meju temtoga / Kmet hitro doide serpom u rukah, / I u - jedno po polju sice / Svi srasti i nepodne kitiçe // I eto s' ostrom kossom / Mochno on sasice / Po virnom Braniteljom / Rumene Rosiçe. // Ona tad na misto plakati / Vexelise, i moxe radostno / Ovi nesahvalni Zvit smertno / Umorenje Ciuvara gledati. // Pade onda Glog isicen na zemliu, / I zrak sunceni meju zelenu / Guschiu slobodno prohajase / I sena joskier pomankase. // Tad Rosiça ustane samahna / Oholo podigne, besumna, / Isvisi svoju tupu glavu, / I pod sobom gleda travu. // Nioj okole glavi povetarce / Jutergne hladno svigaju, / Tiçe vexelo pozdravliaju, / Zora pak rumeni nioj zvitche. // Ali ah Boxe! koliko su kratki / na ovom svitu ciassi od vexelja, / Ah! koliko jessu nestalni / Hipi i srechia od radovanja. // Is daleka eto gledagniu / Guseniça, i na zelenu / Kitu berxo ona plazi, / Ter gladni xubi na nioj bruzi. // Hitro niu slidi merski pus / Koi niu posmradi s' bladnom / I cernom penom, / I pak niu rasrussi oni gnus. // Opaliena od zraka suncena / Zabledeje pria neg' prozvala, / Tad ona pomoch prosi nesrechna, / Zaludo od ciuvara gloga. // Suha, bleđa, i uveniena / Sgubi rumenost svoju, / Suhe perja nioj opadaju / I poginu pervo vrimena. // O vi preproste divoičiçe, / Koje ste vexeles pres straha / Pod materinom krilom / Koje srečno i mirno xivite. // Ak' vam se vidi tesk' otcino / I ostro pokaranje materino, / Od Rosiçe ov isglied uzмите, / Za vasu korist ju ljubite. / SVARHA. / Prodajese u Rike kod Mikule Bellinich.

Kada globalno čitam pjesmu prvoga riječkoga letka *Sipak i diraka, alli glogovina. Smislenka chiudoredna za mladost.*, odmah uočavam njenu deklarativnu

namjenu, ona je, naime, smišljena/izmišljena da bi bila namijenjena pouci mladeži. Kojoj vrsti mladeži, ne može se razaznati ni iz podnaslova ni iz izravna teksta, a postoje naznake kako bi poticaj mogao obuhvatiti i nešto opće, nešto što je univerzalno svojim segmentnim odabirom, o čemu ću poslije. Stoga je i tema reciklirana u više motiva koji, naizgled, perpetuiraju svoju svrhu, ali nije uvijek tako. Osim toga sama razradba upućuje na registar realizacije motiva unutar polazne teme. Oni su raznoliko izvedeni, a sam tematski smisao izrečen je tek u dvjema posljednjim kiticama, koje su i najizravnije i predstavljaju stanovitu vrst riprese, ne u izvornu shematskome značenju, nego u uporabnome. U značenju sažetka koji motive okupljaju u tematsku cjelinu.

Nekom vrsti invokacije označio bih prvih pet kitica. U njima pisac daje obzor poručne nakane. Na stanovit način ti katreni korespondiraju s dvama posljednjim, što ih nazvah ripresom. Pisac u tim stihovima, kao "neutralni" promatrač, opisuje položaj cvijeta (*rosiće*) u prirodi. Ona je pod gustim grmom (*sterpedom*) šipka (*alli glogovine*), koji je štiti od sunca, a i sâm ima stanovitu ljepotu, a i ulogu zaštitnika, što je pjesmi pragmatiski vrijedno. Već u trećem stihu prvoga katrena pisatelj diskretno cvijet uspoređuje s djevojkom: *Kako i strasliiva Divoiciča*, što u prvome stihu petoga katrena i naglašava u drugačijem kontekstu: *Nestrpliva Divoiciča*. U tim dvama stihovima u tom, kako ga nazvah, invokacijskome dijelu, naviješta alegorijski fon poticaja. Valja nam, sugerira diskretno pisac, uvidjeti da se zapravo ne govori o cvijetu nego o djevojci.

Ovdje je alegorija udvojena s alegorezom. Naime, invokativni dio naslućuje skriveni smisao onoga što će slijediti, ali neće biti skroz otkriveno. Peta, kao "prijelazna" i šesta kitica kao poetska didaskalija čine prijelaz prema dijaloškome dijelu pjesme. U tim dvama katrenima naslućujem cvjetnu pobunu zbog toga da joj se "prošire vidici". Cvijet, naime, hoće iz šipkove sjene, simbolički on hoće vidjeti svijeta što ga čuvatelj šipak i njegovo trnje zaklanja cvijetu.

Nakon miksije alegorije i alegoreze u pojavnim naznakama, one se sada realiziraju dijalogom. Odsutnost lirskoga subjekta u invokativnome dijelu sada se prebacuje, ne baš vidljivo, na cvijet, iako tu ulogu onda pragmatiski preuzima šipak. U sedmoj i osmoj kitici otkrivam alibi cvijetove pobune. Cvijet se naime bori za obzor drukčijega viđenja svijeta, svijeta bez "filtera" šipkove sjene i trnja, ovdje zaštitničkih simbola, sjene kao diskretnosti, i temeljne poželjnosti, življenja, i trnja kao zaštite, ali jednako tako kao usmjerenja u svijest o nečemu što postoji kao društvena i ostala djelatna forma. Pak se ovako buni cvijet (*divoiciča*):

*Nemilla ti, rečće, i tverokorna
Zasto si slobodnost pridragu
Uzelajessi mojoj mladosti,
I moimu čistomu xivljenju*

*Ti činisme ovde gubiti
Pres razloga mladost moju
U ovoj tamnici tamnoj biti,
Ludo i neharo za zlochiu tvoju.*

Iako se tzv. *Rollengedicht (Rollenlied)*²¹ ograničava na monološki postupak u pjesmi, kada se pjesnik suživljava s ličnošću što izražava svoja osjećanja, ovdje je čini se postignuta miksija u kojoj se pjesnik suživljava, odnosno prepušta svoj lirski subjekt (dalje L&S), dvama oprečnim ličnostima. To je, dakako, privid, jer ripresa, kako je nazvah, pokazuje da je L&S na strani druge "ličnosti" - šipka *alli glogovine*. Dakle, istovjetnu monologu, kojemu su dvije navedene kitice, što ih pjesnik prepušta prividnu L&S, tek uvod, odnosno pitanje na koje valja odgovoriti cijela pjesma, a ne samo L&S. Uvod, koji je i pitanje, jest ključan, a i količinski je respektabilan, jer sadržava pet kitica, od kojih je bitna, u *chiudorednu* smislu, prva u šipkovu odgovoru cvijetu:

*Tiho budi, besumna rosiçe
Odgovara nioj ostro Diraka,
Promisli bolje na riçi tvoje,
Jer neznas da sam Bramba tvoja.*

Znači, cvijet i nije svjestan da je šipak, njegova sjena i trn, cvijetova žudnja (*Bramba*). Jer, cvijet (*divoiçiça*) nije svjestan još ni svoje naravi ni pogibelji što je mladost može donijeti. Osim toga, takvi dijelovi mogu podsjetiti na *prenja (kontrasti, prepiranja, Streitgespräche)*, što u hrvatskoj književnosti letaka seže još od Filipa Grabovca, pisca prvoga letka na hrvatskome jeziku²².

Ponovit ću, prvi dio, lomeći se između alegorije i alegereze, nakon navještaja ulazi u prividnu miksiju ustupanja L&S, najprije cvijetu, potom šipku. No, L&S se otkriva kao ustupak šipkovoj "ličnosti", s tim da alegorija iz svoje općenitosti koja se tek nazirala prelazi u zaokruženu motivsku cjelinu u izvedbenome smislu (dijalog). Znači, dosad bilježim invokacijski, prijelazni i dijaloški dio.

Potom dolazi središnji dio gdje L&S zaboravlja kako je bio izdašan u distribuiranju svoje "ličnosti". Ovdje se on pokazuje prvovrsno kao pragmatičar, što

21. (...) Saživljenost pesničkog subjekta sa "ličnošću" koja izražava svoja osećanja i monološki oblik omogućuje potpuno ovaploćenje intimnog sveta ove "ličnosti". U stvari, u R. se "pesnik" povlači, ustupajući mesto jednoj izmišljenoj ili zamišljenoj ličnosti, koja zapravo postaje "lirski subjekat" i koja dobija "ulogu" pesnika (...) [Rečnik književnih termina, Beograd 1985, str. 664]

22. Usp. Divna Zečević, *Pučki književni fenomen*, u: *Usmena i pučka književnost*, Povijest hrvatske književnosti, knj. 1, Zagreb 1978, str. 414.

mu i jest pravi cilj, ali ga dozira postupno, kako mu alegorijske i alegorezične uzance nalažu. Jer, cvijet plaća svoju "naivnost" prilasku i *svojem* viđenju svijeta.

Sada ono što je naviještalo alegoričnost i alegorezičnost, a što je takovrsno i realizirano, prelazi u parabolichnost. A to je i ključ pjesme, ako zanemarim ripresu, koja je napisana valjda za one koji nisu shvatili sve do kraja. U tome paraboliskome dijelu pjesme, šipak-čuvar biva potlačen *gromom strasnim i viharom nebeskim*, to jest seljak sasječe čuvara-šipka:

*Tad Rosiça ustane samahna
Oholo podigne, besumna,
Isvisi svoju tupu glavu,
I pod sobom gleda travu.*

Ali, kratki su časi uživanja, cvijet napada i sunčeva toplina, gusjenica, *merski pus* (mrski puž), pak ona traži pomoć čuvara gloga, ali umire bez njega.

Već bi i to bilo dostatno u paraboliskome dijelu pjesme, ali spjevatelj, konačno, dolazi do onoga što je provedbeno tako umješno motivski izvodio, a da "zaokruži temu":

*O vi preproste divoičiçe
Koje ste vexeles pres straha
Pod materinom krilom
Koje srečno i mirno xivite*

*Ak' vam se vidi tesk' otcino
I ostro pokaranje materino,
Od Rosiçe ov isglied uzmite
Za vasu korist ju ljubite.*

Uloga je kazivača, iako otpočetak razvidna, miksijška. On je kao L&S prijetvoran, mijenja vizure i postupke, njima dinamizira motivske sekvencije unutar tematske cjeline, ali je vazda nazočan u toj prijetvornosti. On naime, maltene propovijedno, provodi tezu, od "bezazlene" invokacije do zadnjih dviju ripresnih kitica.

Kada bih podijelio motivske sekvence, **S&R** izgledala bi ovako:

invokacija (alegorijsko-alegorezični fon²³) → "prijelaz" (najava dijalog) → L&S se prvi put "ustupa" (cvijet + dvojni L&S) → L&S se drugi put ustupa (korespodencija s

23. Ovdje podrazumijevam i personifikacijski fon, ali je on dostatno razvidan, pa mislim neka mi ostane po strani, budući da bi to iziskivalo viševrnsne objekte, koje izlaze iz kruga moje interpretacije.

ripresom) [šipak + L&S] ➡ *razrada i potpora pragmatičnoj tezi* (parabolski dio)
➡ *ripresa* (teza i zaključak).

Iz te je sheme vidljivo kako je teza provedena postupno. Piscu se nije žurilo da je odmah iznese, iako je, kako već rekoh, zamjetna spočetka. Nadalje, pisac koristi unutar tezičnoga repertoara četiri simbola, od kojih se svi na stanovit način udvajaju, urušavaju u svoja isprepletena simbolička značenja, a svaki od njih i ne moramo shvatiti kao čiste simbole, nego (*chiudoredne*) principe/modele, odnosno takvima se neki od njih prikazuju i u temi i u motivskim sekvencama.

Njihova je simbolika obostrana, a povrh toga transparentna, prepoznatljiva i iz književnosti i iz "stvarna" života. Kada sam napisao iz *književnosti*, pritom sam mislio i na onu čisto beletrističku (primjerice, lirsku pjesmu), ali i onu praktičnu (pragmatsku, poučnu, itd., primjerice poučna štiva o raznim načinima životna ustrojenja). Ti su simboli, odnosno principi/modeli takvi da autor nije mogao pogriješiti u njihovu *razumijevanju*, iako je njihova interpretativnost gdjekad multiplikativna, no, samo na prvi pogled.

To su ovi simboli, principi/modeli, i sl.: cvijet, život (i smrt), sloboda kao princip/model života i pokorena osobnost kao princip/model života.

Odmah je uočljivo da je cvijet simbol s alegorijsko-alegorezičnom tenzijom, simbol života i smrti dati su u **S&R** kao opći tematski sklop, ali on, kao, uostalom i simbol cvijeta, u **S&R** funkcioniraju tek u sudjelovanju s dvama principima/modelima, što sam ih još naveo (sloboda/nesloboda, to jest život kao odabir i život kao princip/model pokorene osobnosti).

No, ovdje valja biti oprezan: uloga kazivača, odnosno prijetvorna/miksijskog L&S, sastoji se u tome da realizacijom te teme odabere, ili da se opredijeli u filozofskom stajalištu tek za dva: za život i, unutar njega, pokorenu osobnost. Princip slobode kao životna odabira nazočan je tek kao potpora za ilustraciju stajališta koje se želi predočiti *chiudorednim*, podobnim, jedino ispravnim, nepogubnim, i sl.

Tezičnost takvog stajališta u pjesmi prvoga riječkoga letka ima svoje sociološko, ali, možda, i koje ostalo podrijetlo: školsko, religijsko, političko, skupinsko, itd. Stoga je i cijela *favola* podređena takvu stajalištu, a simboli i principi/modeli u njegovu su opsluženju, navlastito oni predočeni kao pouka/poruka čudoredna stajališta, kao ripresa dviju posljednjih kitica. Stoga su ostali simboli i principi/modeli tek opsluga odabrane tematske poruke. Naime, oni su tu nazočni da budu antitetički par.

Zato se ta tematska poruka ostvaruje kao *jedini* mogući put. Relativna bezazlenost favole samo je privid širega društvenoga konteksta, kako bi se to reklo, a upravo taj, meni tek nazirući kontekst, pruža drugačije svjetlo na pjesmu. Ono što mi

se u početku činilo čak i poetskim, bez obzira na dotadašnju trošnost pjesničke uporabe, sada se otvara u drugačijim relacijama. A i to što se namah nadavalo kao pjesnički istrošeno, ali s mogućnošću da, ipak, funkcionira, sada se pokazuje kao *tezični materijal*, kao općost (općenitost) koja, opet, govori o općosti (općenitosti). Ipak, valja mi ovdje biti oprezan, jer se simboli i principi/modeli predočuju kao, relativno, gola općenitost, a sama tezična pragma kao odabrani specifikum općenitosti.

Već i sam odabir cvijeta dostatno govori o tome. Ima više simboličkih razina. Naime: (...) *cvijet je simbol pasivnog principa. Cvjetna je čaška, kao i kupa, stjecište nebeske aktivnosti, kojoj su simboli još kiša i rosa. Osim toga, rast cvijeta iz zemlje i vode (...) simbolizira razvoj pojavnog svijeta iz te iste pasivne tvari. (...) Cvijet se često pojavljuje kao arhetipski lik duše, i kao duhovno središte. Njegovo se značenje utvrđuje prema bojama, koje otkrivaju usmjerenje psihičkih težnji: žuto ima solarni simbolizam, crveno simbolizam krvi, plavo simbolizam sanjarske nestvarnosti. Ali nijanse psihizma variraju u beskraj. (...) I alegorijske upotrebe cvijeća bezbrojne su: cvjetovi su među atributima proljeća, zore, mladosti, govorničtva, vrline, itd.*²⁴ Odnosno: *Cvijeće općenito atribut je personifikacije Proljeća, jednoga od četiri godišnja doba; Njuha (Mirisa), jednoga od pet osjetila; božića flore i aurore. Simbolizira prolaznost ljudskog života u mrtvoj prirodi. Kadšto je atribut nade; i Logike, jedne od sedam slobodnih vještina. (...)*²⁵

Osim svega, nalazim da je cvijet i personifikacija, ali nisam pozornost upravljao tome, jer sam držao da se ta značajka odmah uočava, tojest pretpostavlja. Dakako, ovdje bih mogao začeti teorijsku favolu glede odnosa alegorijsko-alegorezično ↔ personifikacijsko, ali bi to skrenulo s osnovne moje nakane, kako sam već naznačio u jednome podrupku.

Zašto sam naveo određena simbolička značenja cvijeta? Zato što se na jednome mjestu veli da je cvijet i *atribut mladosti*, a to je i naglašeno u podnaslovu prve riječke *glasnice*, kako je Mirko Ožegović nazvao svoj riječki letak četiri godine poslije **S&R**. Podnaslov **S&R** glasi, ponavljam: *Smislenka chiudoredna za mladost*. Simbolički zamjenski "par" je tome divoiciča. Ona je ta koja je nepromišljena, koja teži oslobađanju, to jest pravu na slobodu. To, opet, naglašava da *chiudoredie* nije namijenjeno baš svakoj mladeži, podjednako muškoj i ženskoj, nego *samo* ženskoj.

Dolazim i do toga kako se iz, naizgled, bezazlene pjesme krije i sasvim određeno društveno stajalište prema ženskoj mladeži, što, opet, sociološki govori kojoj rosiči je letak namijenjen, odnosno kojoj je spolnoj i društvenoj skupini potreban *Čiivar*. To pak postaje i ozbiljnije kada čitatelje podsjetim kako je letak kao žanr vazda bio nabijen pragmatičkim nakanama, te je "kao takav" isključivo funkcionirao, književno, društveno i na ostale načine. Literarna spoznaja upozorava

24. Jean Chevalier - Alain Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, str. 81-83.

25. James Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb 1991, str.45.

kako to stajalište nije do **S&R** ništa neobično u hrvatskoj književnosti od najranijih dana pismenskoga postojanja, od tzv. ženomrzačkih pjesama. Iako, priznajem, čitajući ih dolazim do zaključka da većina tih pjesama u sebi sadrži odraz socijalnoga i ostalog položaja žene, bez obzira na to je li rosiča imala *gusti sterpedo za Chiuvara* i bez obzira na njenu dob²⁶.

Iz toga što sam izložio, možda odmah nije razvidno, ali je barem donekle uočljivo: prema pjesmi **S&R** postupio sam kao i njezin pisac prema problemu što ga je predočio. Naime, ja mu nisam dopustio da se brani, kao i on *rosiçi*. Činim to sada, ne kao tezu, niti ripresu, nego s gledišta književna značenja **S&R**, a ona su, uglavnom, i vidljiva i u mojemu dosadašnjemu izlaganju.

Teško je zaključiti, krenut ću s globalna stajališta, kakvo bi književno i ostalo mjesto mogao imati prvi riječki letak **S&R**. Tome bi trebala prethoditi vrlo opsežna istraživanja, ali bi ona, držim, glede **S&R** bila svakako nepotrebna, jer je on samo jedan od mnogih sličnih letaka što su se pojavili u svijetu poslije Gutenberga. Činiti taj napor bilo bi uzaludno.

Unutar hrvatske književnosti već se može razabrati stanoviti književni znak, opet u okviru žanra/"žanra" letka. Budući da ni tu nemam potpuna uvida, jer mi ga nitko nije ni podastro, što je i razumljivo poradi njegove pragmatske i, doslovno, potrošne nakane. Valjalo bi ponajprije, koliko je moguće, sakupiti većinu hrvatskih letaka, učiniti njegov razvojni tijek, od Filipa Grabovca do nepoznata riječkoga autora, u svim razinama, e da bih mogao imati objektivan odnos prema **S&R** unutar toga korpusa. Ono što poznajem navodi me na pomisao da taj prvi riječki letak (letak što je na hrvatskome jeziku tiskan u Rijeci, a ja ga *prvim* evidentirao na osnovi bibliografije Tatjane Blažeković pod naslovom *Fluminensia Croatica*) čak ima stanovite kvalitete, i književne i izvanknjiževne, koje tako *obzirno* i često nisu nazočne u izričajnoj umješnosti unutar hrvatske književnosti.

Glede riječke književne situacije, taj letak ima svoje vidno značenje, navlastito u izvedbenome smislu. Jest da se sadržaj **S&R** uklapa u opću "konstelaciju" štiva što se u prvoj polovini XIX. stoljeća u Rijeci drži recentnim, ali on svojom književnom pismenošću ne narušava bolje učinke hrvatskoga pjesnikovanja. Osim toga to je *jedina* riječka tiskovina u g. 1836, pa je i s toga stajališta valja valorizirati, a on nije svakidašnji samo po tome.

26. Držim, ipak, da je književnost prevladala barem u segmentima tih ženomrzačkih pjesama, a i ostale književnosti, jer oni ipak pokazuju da su ih ipak pisali ženoljupci, bez obzira na principe što su ih štovali. Ali, to je tema za sebe.

Dakako, ako se čitatelj ne optereti mojom interpretacijom toga letačkoga uradka, to je štivo otvoreno mnogim interpretacijama, koje ja nisam ni naslutio, ili im nisam pridao dovoljno vrijednosti.

Primjerice, nije nevažan podatak da se **S&R** pojavljuje dvojezično, i na hrvatskome i na talijanskome jeziku. Pozadinu toga postupka mogu tražiti na raznim stranama, a nadam se da će, osim tendencioznih, biti što potraženo i u književnim razinama. Jer, to i jest jedan od povoda ovoga teksta.

IV.

Hrvatski tekst ima i svoju suvarijantu, talijansku:

*Cinta di spino ruvido / In denso cespo ascosa / Qual verginella timida / Fioria
purpurea rosa. // Si folta ricoprivala / La siepe d'ogni intorno, / Che appena un raggio
languido / Vi transparia del giorno. // Già da'sottili screpoli / Del verde eterno
ammanto / L'ascoso sen purpureo / Si scopriva alquanto. // Del bel cespuglio
ombrifero / Entro la stanza oscura / Crescea quasi ivisibile / Ma piu crescea sicura. //
L'impaziente vergine / Della sua forma altera / Brillar volea fra i lucidi / Figli di
primavera. // E incominciò la semplice / Del suo crudel confino / Con detti acerbi e
queruli / Ad accusar lo spino. // Crudel chiamollo e barbaro, / Perchè la libertade /
Toglieva alla sua giovine / Ed innocente etade. // E ingloriosa e inutile / Così senza
ragione / Perder l'età faceale / In orrida prigione. // Taci, con tuono rigido / Gridò lo
spino, e pesa / Meglio le voci frivole / Ch'io son la tua difesa. Taci, con tuono rigido /
Gridò lo spino, e pesa / Meglio le voci frivole, / Ch'io son la tua difesa. // Se del
meriggio fervido / La rabbia non t' offende, / Col verde manto provido / Chi mai chi ti
difende? // Chi dagl' insulti copreti / Del gregge e dell'armento, / Della rabbiosa
grandine, / Del ruinoso vento? // Taci, ed ama la rustica / Incognita dimora, / Che il
tempo di tua gloria / Non è venuto ancora. // Nè sai quanti pericoli / In mezzo all'aria
aperta / Circondan la tua tenera / Etade, ed inesperta. // Tace, ma freme tacita / Fra se
si lima, e rode, / Ed invoca il tuono, e il turbine / Sul suo crudel custode. // Ma intanto,
ecco il sollecito / Villan col ferro in mano, / Che monda dagl' inutili / Germogli il
verde piano, // E già la falce rigida / Stende con man crudele / Della vermiglia vergine
/ Sul guardian fedele. // Invece allor di piangere / Giosce il fior ingrato, / E può mirar
con giubilo / Del suo custode il fato. // Già cade in tronchi lacerato / Lo spino in sul
terreno, / Già il pieno giorno penetra / Nel verde ombroso seno. // Dai duri impacci
libera / Allor su fiori e l'erba / Erge la rosa incauta / La fronte alta e superba. // A lei
d'intorno scherzano / L'aurette mattutine, / Gli augelli la salutano, / L'alba le imperla
il crine. // Ma oh Dio! l'ore piacevoli / Quanto son lievi e corte, / Oh quanto incerta e
instabile / E' del piacer la sorte! // Da lungi ecco che mirala / Il bruco ed insolente / Sul
verde stel s' arrampica / V' arruota avido il dente. // Ratta lo sague l'avida / Sozza
lumaca ancora, / Che d'atra bava sordida / L'intride e la divora. // Arsa dal sol
scolorosi, / Pria d'esser ben fiorita / Invano allor la misera / Chiede allo spino aita. //
Già secca aseguè, e pallida / Perde il natio vigore, / L'aride foglie cadono / E avanti*

*tempo muore. // Oh donzellemplici! / Voi che sicure e liete / Di saggia madre
provida / Sotto del fren vivete: // Se il giogo necessario / Mai vi sembrasse grave, /
Nella rosa specchiatevi, / E vi parrà soave.*

Tko je taj tekst preveo, ne znam. Možebit sâm autor hrvatskoga teksta, ali se stvar može i okrenuti: možda je hrvatska varijanta/verzija mogući prijevod s talijanskoga.

Na to može uputiti veliko metričko šarenilo hrvatskoga teksta (šesterci, osmerci, deveterci, deseterci, dvanaesterci) s jedne strane, a relativna metrička stabilnost talijanskoga teksta (osmerci, deveterci) s druge strane. Odnosno, može se shvatiti da prevoditelj/"prevoditelj" na hrvatski jezik nije dovoljno umješno metrički prenio talijanski predložak/"predložak".

I rimarij obaju tekstova daje stanovite indikacije za kakav zaključak, jer se talijanski doima stabilnijim, to jest dosljednijim. Pretežna rima u talijanskome tekstu je isprekidana tipa: *abcb*²⁷, gdje kad ukrštena tipa: *abab*²⁸. U hrvatskome tekstu, baš kao da je sukladnica metričkoj podlozi, rima je parna: *aabb*²⁹, isprekidana: *abcb*³⁰, ukrštena: *abab*³¹, "isprekidana-parna": *abcc*³², obgrljena: *abba*³³, a ima i dosta "prazna hoda", to jest kitica u kojima se nijedan stih ne rimuje međusobno, itd. Osim toga, razvidno je da bi se o pravilnosti tipova rimarija dalo razgovarati, jer su oni u svojoj strukturi labavi, a tamo, pak, gdje rime nema, osjeća se stanovita intuitivna svijest kako je pisac/prevoditelj kanio što rimovati, ili misli da je rimovao.

Dakako, glede toga spekulacije su viševrsne, a ja ne želim pačati u njih, jer nemam dovoljno elemenata za to, iako ti površni elementi ipak upućuju na nešto što je u aproksimacijama i u mojemu tekstu, ali ponajviše izvan njega.

Prijevod na talijanski, ili s talijanskoga na hrvatski ima više značenja. Na površnoj razini moglo bi se reći da je dvojezičnost iskaz bilingvalna prožimanja. Još više, *književna* prožimanja. Međutim, čini mi se da je to površna razina. Naime, takvih primjera gotovo da i nije bilo, ili su bili rijetki i prigodni, počesto netiskani, a bilingvalna komponenta, uz hrvatsku, nije uvijek bio talijanski jezik, pa makar se to odnosilo samo na naslov³⁴. Vjerojatnije je to, kad zavirim u podrubak br. 34 u

27. Primjerice: *ruvido - ascosa - timida - rosa*.

28. Primjerice: *scherzano - mattutine - salutano - crine*.

29. Primjerice: *glogom - sterpedom - divoiciča - rosiča*.

30. Primjerice: *bodgliati - pokrival - sunceni - mogal*.

31. Primjerice: *stalje - nevidjen - rasalje - okrunien*.

32. Primjerice: *temtoga - rukah - sice - kitiče*.

33. Primjerice: *plakati - radostno - smertno - gledati*.

34. Na primjer tiskovina *Knjixica-imēn za hasan selskih Skol u Cesarsko-Kraljevskih Darxavah. ... - U Ricci, Pritiskano i za moch imati kod Antona i Osippa Karletzky Pritiskovnika, i Vezovnika, 1819. To jest: *Nahmenbüchlein zum Gebrauche der Landschulen in den kaiser, königl. Staaten. ... - Fiume, Gedruckt und zu haben bey Anton und Joseph Karletzky Buchdrucker, und Buchbinder, 1819.* To je riječki hrvatsko-njemački primjer. Indikativan je i već spomenuti letak Filipa Grabovca, čija su tri retka podnaslova/naslova pisana talijanskim.*

školskim, priručnim, knjigama i tekstovima.

Zašto se u slučaju **S&R** radi, kako napisah, o površnim razinama? Valja imati na umu nekolike mogućnosti.

Prvo, letak u svojoj žanrovskoj naravi sadrži pragmu što većega broja čitatelja, pa je svojom jednodlistovskom pojavom **S&R** taj pragmatiski zahtjev povećao i bilingvalnim istupom, bez obzira na to s koje je jezične strane krenula ideja. A nije isključeno da se u projekt tiskanja, odnosno sastavljanja i prevođenja letka krenulo združeno.

Drugo, možda je neki događaj, grupno socijalno ili kakvo ostalo ponašanje bilo karakteristično za obje jezične skupine, pa je to okupljeno u zajedničku tematsko-motivsku i jezičnu razinu.

Svakako, postoji i treća mogućnost: iza teksta stajao je čovjek, ili institucija, kojima nije bio važan jezik izražavanja nego povod da moralizira, a čudorednost jezično prilagodi što većem broju čitatelja.

Kako bilo da bilo prvi riječki letak *SIPAK I DIRAKA, alli GLOGOVINA. Smislenka chiudoredna za mladost. / LA ROSA, E LO SPINO. Favola, che in se racchiude bella morale per la gioventu.* nije samo prvi, on ima svoje mjesto u riječkom hrvatskom i talijanskom književnom i tiskarskom tijeku, navlastito stoga što se javlja u doba oskudno tiskanom riječju.

RIASSUNTO

Milorad Stojević

PRIMO VOLANTINO FIUMANO

Questo articolo tratta l'argomento del primo volantino che è stato scritto in lingua croata e italiana nell'anno 1836. L'attenzione dell'autore si rivela su tre livelli: del genere (volantino), culturologico e del livello di attuazione.